

Biografisch Woordenboek van Nederland

J. CHARITÉ

Het is bekend dat Nederland, in vergelijking met omliggende landen, een achterstand heeft in naslagwerken op biografisch gebied. In brede kring wordt dat als een gemis ervaren, al mag men toch erkentelijk zijn voor wat gepubliceerd is. Zo heeft met alle tekortkomingen bijvoorbeeld de laatste editie van J. G. Frederiks en F. Jos. van den Branden, *Biografisch Woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche letterkunde* (Amsterdam, [1888-1891]) voor het bestuderen van negentiende-eeuwse schrijvers nog steeds nut¹. Hetzelfde geldt toch ook in ander verband voor A. J. van der Aa, *Biografisch Woordenboek der Nederlanden* (21 dln.; Haarlem, 1852-1878) met zijn c. 26.000 artikelen², hoewel P. C. Molhuysen, de latere bibliothecaris van de Koninklijke Bibliotheek en één der redacteurs van het *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek (NNBW)*, in 1909 voor Van der Aa's werk weinig waardering bleek te hebben³. Het was volgens hem te wijdlopieg en de omvang van vele artikelen was omgekeerd evenredig met de betekenis van de figuren. Hij vertrouwde erop dat in dit opzicht het *NNBW* een belangrijke verbetering zou zijn, vergeleken bij Van der Aa⁴. Het werk dat in 1911 werd gestart, vooral dank zij P. J. Bloks inspanning, omvatte prominente Nederlanders overleden vóór 1910 en had als uitgangspunt het A-Z principe per deel, zulks in tegenstelling tot Van der Aa's opzet. Als redacteurs naast Molhuysen en Blok dienen vooral L. Knappert en later Fr. H. K. Kossmann genoemd te worden, terwijl vele medewerkers kopij leverden tegen een honorarium van f 30,- voor 1 vel druks (32 kolom)⁵. Het werk, dat bij A. W. Sijthoff in Leiden werd uitgegeven, was begroot op c.-12delenen kostte volgens het-bestelbiljet vóór-de intekendatum f 10,- en daarna f 11,50 per deel. Het tiende en laatste deel kwam in 1937 op de markt en het gehele werk omvatte c. 21.000 artikelen⁶ op een totaal aantal bladzijden van c. 7.000 (exclusief de registers). Dat ook Molhuysen c.s. moeite had met het uitzetten en binnenkrijgen van de kopij, blijkt onder andere uit het 'Woord vooraf' in deel 6. Naarmate het werk vorderde,

1. Zie B. van Selm in *Dokumentaal. Informatie- en communicatiebulletin voor Neerlandici*, III (maart 1974) i, 24.
2. Mededeling van Knappert en Blok in *NNBW*, V.
3. P. C. Molhuysen, *Het 'Nederlandsch Biografisch Woordenboek'*. Mededeling gedaan in de maandvergadering van de 'Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde' te Leiden, 8 oktober 1909 (Leiden, 1909) 9.
4. *Ibidem*, 10.
5. Zie de *Regelen voor de samenstelling der artikelen van Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* (s.l., s.a.) 4. Aanwezig in het Archief Biografisch Woordenboek van Nederland, Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
6. H. J. Verhellouw, 'Genealogische aanvullingen op Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek' (Wenen, 1946) 1. Dit getypte manuscript is in de studiezaal van de Koninklijke Bibliotheek aanwezig. Overigens lijkt mij zijn taxatie aan de veilige kant, uitgaande van de 106 bladzijden registers met drie kolommen en gemiddeld zeventig namen per kolom.

werd het aantal auteurs minder, hetgeen valt af te leiden uit de gepubliceerde lijst van medewerkers. Waren er in het eerste deel 144 te tellen, in het laatste komen we nog niet op de helft, terwijl allerlei factoren als oorlog en crisis kennelijk invloed hadden op het tempo van publiceren; tussen deel 3 en 4 ligt bijvoorbeeld een periode van vier jaar. De ongunstige tijdsomstandigheden maakten een rijkssubsidie noodzakelijk om de voortzetting van het *NNBW* te waarborgen⁷.

Uiteraard is ook Molhuysens werk niet aan kritiek ontsnapt. Gelukkig heeft hij de felle beoordeling van Verhellouw niet meer meegemaakt, want dan had hij een koekje van eigen deeg te proeven gekregen. In 1946 fulmineerde deze: '... terwijl aan vooraanstaande personen zeer korte artikelen zijn gewijd ... vindt men ellenlange bijdragen over weinig betekenisrijke ...' Verder ontbrak er volgens hem eenheid in de bewerking en lag er een te sterk accent op de theologie: aan deze rubriek werd 32% van het totaal gewijd, exclusief de joodse godgeleerden, terwijl vele kunstenaars en geleerden niet aan bod kwamen⁸. Zijn zwaarste geschut richtte hij op de genealogische tekortkomingen. In zestig bladzijden maakte hij aanmerkingen, stelde verbeteringen voor, gaf aanvullingen en dat alles sloeg dan nog alleen op hetgeen hij in het *Nederland's Adelsboek* en *Nederland's Patriciaat* opgezocht had. Hij besloot: 'Indien men dus in Nederland weer zulk een werk zal uitgeven dan hoop ik dat en de medewerkers en de redactie met meer zorg de door hen aanvaarde taak zullen uitvoeren'⁹. Zou deze waarschuwende vinger zoveel indruk hebben gemaakt dat het tot de jaren zestig heeft geduurd, alvorens de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde definitief voorstelde tot een vervolg op het *NNBW* te komen? Sijthoff heeft zich van die forse kritiek in ieder geval weinig aangetrokken en kwam in 1964 met een herdruk voor de dag, waarvan de prijs per deel op f. 60,- kwam, terwijl de firma Nico Israël in 1974 eveneens in een ongewijzigde herdruk brood zag. Het totaalbedrag was bij intekening f. 875,- en erna f. 990.-

Hoe het ook zij, het was weer een latere bibliothecaris van de KB, prof. L. Brummel, die in de Historische Commissie van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde het initiatief nam tot de voortzetting van het *NNBW*, mede naar aanleiding van een plan van prof. J. M. Romein¹⁰. Contact werd opgenomen met mr. H. F. Wijnman, de vroegere onderbibliothecaris van de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam, aan wie een subsidie van ZWO werd verleend om de mogelijkheden te onderzoeken en met concrete voorstellen te komen. Zijn rapport leidde ertoe dat hij in mei 1962 als secretaris-redacteur zijn werkzaamheden begon. Zijn assistente, mevr. drs. M. G. N. Huizinga, stond hem in volledige dagtaak terzijde; hun werkkamer bevond zich in de UB te Amsterdam. Het honorarium zou tot 1964 naast andere kosten door ZWO worden betaald. Daarna diende O K en W bereid gevonden te worden deze bedragen voor zijn rekening te nemen¹¹. Een inmiddels gevormde redactiecommissie, bestaande uit de hoogleraren Brummel, De la Fontaine Verwey en Schöffer, zou op dit werk toezicht uitoefenen¹². Ondertussen was uit contact met de firma Sijthoff gebleken dat voor een supplementdeel een subsidiebedrag, van f.47.500,- nodig was om de kosten te dekken van zetten, drukken en papier voor 750 exemplaren en de bindkosten voor de eerste honderd. De verkoopprijs werd op c. f. 85,- geta-

7. Volgens mededeling in *NNBW*, V.

8. Verhellouw, 'Genealogische aanvullingen', 1.

9. *Ibidem*, 60.

10. Schrijven van L. Brummel aan I. Schöffer van 30.10.1961, archief BWN.

11. Schrijven van J. H. Bannier namens ZWO aan L. Brummel van 5.3.1962, *ibidem*.

12. L. Brummel aan I. Schöffer, 30.10.1961, *ibidem*.

xoord, waarvan per verkocht deel een bedrag van f. 30,- aan de redactie afgedragen zou worden¹³.

Op 18 oktober 1962 hield mr. Wijnman een lezing voor de Maatschappij waarin hij zijn denkbeelden over een voortzetting van het *NNBW* ontvouwde¹⁴. Hoe interessant deze ook waren, kans van slagen had het project alleen wanneer subsidiëring verzekerd bleef. De voorzitter van de redactiecommissie, prof. Brummel, richtte daarom in februari 1963 een verzoek aan de toenmalige staatssecretaris van O.K. en W, mr. Scholten, om de kosten voor de voortzetting van dat *Woordenboek* op de begroting te brengen. Dit bleek voor 1964 onmogelijk¹⁵. Op 16 december 1963 verzocht hij opnieuw om f. 55.000,- voor hetzelfde werk op de begroting voor 1965 te plaatsen¹⁶. Ondertussen werd met het bestuur van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen contact opgenomen om het mogelijk te maken een bureau voor het *NNBW* in het gebouw van de Akademie onder te brengen, zulks om begroting-technische redenen. Men wilde daar wel medewerken, mits er geen geldelijke gevolgen aan verbonden zouden zijn¹⁷. Aangezien het ministerie niet bereid bleek bovengenoemde post uit te trekken, moest ZWO weer benaderd worden. Toen ook daar na verloop van tijd de kraan werd dichtgedraaid, heeft prof. H. de la Fontaine Verwey, om te voorkomen dat er een hiaat zou ontstaan in de opbouw van het fichebestand van mr. Wijnman en mevr. drs. Huizinga, de laatste in de gelegenheid gesteld die werkzaamheden in haar ambtelijke werktijd (halve dagen) voort te zetten. Hoeveel waardering men ook voor deze oplossing mocht hebben, meer dan een noodmaatregel kon het niet zijn, omdat het bijhouden van het fichemateriaal nog allerminst de uitgave van één of meer delen van een biografisch woordenboek op korte termijn mogelijk maakte, zoals prof. Schöffner in zijn *Voorstel tot reorganisatie en uitbreiding van taak en werkzaamheid van het Bureau voor de Rijksgeschiedkundige Publicatiën* opmerkte¹⁸.

In dit plan entameerde Schöffner een vijftal taken die het Bureau der Rijkscommissie voor Vaderlandse Geschiedenis voor zijn rekening diende te nemen. Hieronder was ook een voortzetting van het *NNBW* begrepen. De tijd is voorbij, zo zegt hij in zijn conclusie, dat het historisch bedrijf een vriendelijk, bescheiden en beschaafd uithoekje is in de wereld van wetenschap en derhalve voor elk dubbeltje uit de schatkist moet vechten; het heeft recht op openbare steun en het kan alleen maatschappelijk functioneren en bijdragen leveren tot moderne maatschappijkennis als die maatschappij daar wat voor over heeft¹⁹.

Zijn onophoudelijk ijveren voor supplementdelen op het *NNBW* vond gehoor bij de Rijkscommissie en via haar bij het departement van O en W, zodat na jaren van voorbereiding eindelijk een formatieplaats gecreëerd werd en ondergetekende als wetenschappelijk ambtenaar zich eind 1971 geheel kon inzetten om een infrastructuur voor vervolgdelen van de grond te krijgen. Momenteel heb ik na een inwerkperiode de beschikking over een competente assistente in volledige dagtaak.

13. Directie Sijthoff aan L. Brummel, 18.8.1961, *ibidem*.

14. H. F. Wijnman, *Project voor een vervolg op het Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* (Leiden, 1963).

15. Scholten aan L. Brummel, 16.4.1963, archief BWN.

16. Vergelijk de nota van L. Brummel gevoegd bij het schrijven van 4.9.1964 van H. de la Fontaine Verwey aan de redactiecommissie, *ibidem*.

17. *Ibidem*.

18. Dit voorstel, verder als 'plan Schöffner' aangeduid, werd in augustus 1968 bij de Rijkscommissie voor Vaderlandse Geschiedenis ingediend.

19. *Ibidem*, 11.

Als vestigingsplaats voor het bureau van het *Woordenboek* werd voor de Koninklijke Bibliotheek geopteerd. Dat heeft vele voordelen: de nabijheid van een uitgebreid boekenbestand, de centrale catalogus, de centrale catalogus van periodieken en de vele gekwalificeerde medewerkers op wie vaak en niet tevergeefs een beroep kan worden gedaan. Met het fichebestand Wijnman-Huizinga kon toen gestart worden. Als uitgangspunt nam ik de hoofdingeling van de Universele Decimale Classificatie (UDC). Dit betekende dat, met alle waardering voor het omvangrijke fichebestand met de daaraan ten grondslag liggende grote ijver, doorzettingsvermogen en acribie, na uitsplitsing bepaalde deelgebieden, met name op het terrein van de zuivere wetenschappen, ondervertegenwoordigd waren, terwijl ook rubrieken als sport en bedrijfsleven (overigens een heel moeilijk onderdeel) nog aanzienlijk aangevuld moesten worden. Derhalve heb ik contact gezocht met deskundigen en gespecialiseerde instituten op verschillend terrein; lijsten met namen werden voor aanvulling c.q. verbetering ingediend, met het verzoek zo mogelijk potentiële auteurs te noemen. Ook de overige hoofdrubrieken van de UDC werden geïnventariseerd en doorgesproken met de leden van de redactiecommissie, bestaande uit prof. dr. I. Schöffers (voorzitter), prof. dr. A. Th. van Deursen, mr. J. L. Heldring, prof. dr. M. G. Spiertz, drs. C. B. Wels, dr. J. J. Woltjer, en met dr. B. A. Vermaseren, directeur van het Bureau der Rijkscommissie voor Vaderlandse Geschiedenis, terwijl opnieuw een dankbaar gebruik gemaakt werd van de medewerking van specialisten. Uiteraard is de redactie zich ten volle bewust van het feit dat, hoe zorgvuldig men ook te werk gaat bij de afweging van wie wel en wie niet opgenomen moet worden, een zekere mate van willekeur onvermijdelijk zal zijn, al heeft ze bij bepaalde rubrieken na overleg met deskundigen een categorale aanpak noodzakelijk geoordeeld om het arbitraire zoveel mogelijk te elimineren; bovendien kunnen in de volgende delen, omdat gewerkt wordt volgens het A-Z principe per uit te geven deel, tekortkomingen aangevuld worden.

Om genealogische aspecten zoveel mogelijk tot hun recht te doen komen, worden contacten met de hiervoor geschikte instellingen gelegd, teneinde de toekomstige gebruiker van het *Biografisch Woordenboek van Nederland (BWN)* een zo hoog mogelijke graad van betrouwbaarheid te waarborgen inzake gegevens van dergelijke aard, al zal een 'waterdicht' genealogisch kader een utopie blijken te zijn.

De levensbeschrijving zal in haar opbouw kort, zakelijk en overzichtelijk moeten zijn en men dient te vermijden dat, zoals bijvoorbeeld bij het *Nationaal Biografisch Woordenboek* (Brussel, 1964), een overigens voortreffelijk naslagwerk, sommige artikelen een monografie-achtig karakter krijgen. Een sprekend voorbeeld in het eerste deel is wel de biografie betreffende Ruusbroeck die 108 kolommen telt²⁰. Verder zal aan de carrièreopbouw, persoonlijkheid, levens- en wereldbeschouwing, invloed, waardering en betekenis, aandacht besteed moeten worden, al zal men bij evaluatie een grote mate van terughoudendheid moeten nastreven, zonder dat zulks tot verdoezeling leidt²¹. Ten slotte zal het artikel zo mogelijk afgerond dienen te worden met aanduiding van archief of collectie, verwijzing naar de belangrijkste publikaties van de beschrevene of een recente en volledige bibliografie, alsmede een kritische selectie van artikelen en boeken over de persoon. Slechts die algemene werken kunnen vermeld worden, waarin op zeer specifieke wijze de betrokken man of vrouw behandeld wordt. De artikelen worden met de auteursnaam gepubliceerd.

Ten overvloede zij hier gewezen op het feit dat de redactionele werkzaamheden, als het

20. Namelijk kolom 797-905. Zie voor andere voorbeelden bijvoorbeeld R. De Schryver, in *Tijdschrift voorgeschiedenis*, LXXXVIII (1974) 82.

21. J. M. Romein, *De biografie* (Amsterdam, 1946) 149.

J. CHARITÉ

aantrekken van auteurs, het controleren, keuren, aanvullen en persklaar maken van de kopij, een zeer arbeidsintensief karakter dragen. Uiteraard wordt de voortgang in belangrijke mate bepaald door de wijze waarop de auteurs hun medewerking verlenen. In eerste instantie zal gestreefd worden naar de uitgave van een biografisch woordenboek in verschillende delen, betrekking hebbend op de periode na 1910. Voor het eerste deel is reeds een aanzienlijke hoeveelheid artikelen klaar om gedrukt te worden. Hoewel de redactie streeft naar een evenwichtige rubriekenverdeling, zal dat in het eerste deel althans nog niet bereikt kunnen worden.

Het ligt in de bedoeling dat met een zekere regelmaat vervolgdelen uitgegeven worden. In redactionele kring van het *BWN* wordt overwogen in de nabije toekomst ook een begin te maken met het aanvullen en verbeteren van het *NNBW*, maar dat zal afhankelijk zijn van voornamelijk financieel-technische en organisatorische mogelijkheden; gezien de hierboven geschetste voorgeschiedenis van het *BWN*, lijkt een zekere scepsis ten aanzien hiervan op zijn plaats.

De toestand van het archiefmateriaal van het Ministerie van Buitenlandse Zaken over de periode 1931-1940¹, en de mogelijkheden voor reconstructie

W. F. RENAUD

In 1971 besloot de Rijkscommissie voor Vaderlandse Geschiedenis over te gaan tot de uitgave van de documenten betreffende de Nederlandse buitenlandse politiek in de periode 1919-1945, als voortzetting van de serie over de periode 1871-1919. De uitgave 'Documenten Buitenlandse Politiek van Nederland 1919-1945' is met het oog op de bewerking onderverdeeld in drie tijdvakken: 1919-1930, bewerker dr. J. Woltring; 1931-9 mei 1940, bewerker dr. J. Woltring, medewerker drs. W. F. Renaud; 10 mei 1940-1945, bewerker prof. dr. A. F. Manning, medewerker drs. A. E. Kersten.

Ten behoeve van de uitgave van de documenten over de periode 1931-9 mei 1940 is een onderzoek ingesteld naar de lacunes in het archief van het ministerie van Buitenlandse Zaken ontstaan door vernietiging tijdens de tweede wereldoorlog en door andere oorlogsomstandigheden. Onderzocht is of deze lacunes kunnen worden aangevuld uit de archieven van de diplomatieke en consulaire vertegenwoordigingen van Nederland in het buitenland, uit de archieven van andere ministeries en met behulp van de notulen en de bijlagen van het kabinet van de ministerraad. Omdat het hierbij ging om een verkenning van de mogelijkheden tot reconstructie, zijn particuliere collecties voorlopig buiten beschouwing gelaten.

Voor een eerste oriëntatie is hoofdstuk III bestudeerd van de *Handelingen* en de bijlagen van de Eerste en Tweede Kamer 1931-1939 (die van 1940 zijn niet verschenen wegens oorlogsomstandigheden). De volgende stap is geweest na te gaan, wat er met het archief van het ministerie van Buitenlandse Zaken tijdens de oorlogsjaren is gebeurd en wat er toen bij benadering is verdwenen².

Uit de verklaringen van verschillende oud-ambtenaren die toen op het ministerie van Buitenlandse Zaken werkzaam waren, blijkt dat dr. J. H. van Royen, in 1940 chef der afdeling diplomatieke zaken, op 13 mei 1940 opdracht heeft gegeven om het naar zijn mening 'gevoelige' deel van het archief te vernietigen. Volgens de herinnering van de betrokken ambtenaren zou er toen het volgende zijn vernietigd:

- 1) dossiers betreffende het diplomatieke personeel (uit de kamer van dr. van Royen);
- 2) de vrijwel dagelijks benodigde dossiers, die in een bepaalde kast in het kabinet van de minister werden opgeborgen, over: de Venlo-affaire, neutraliteitsschendingen, spionnagezaken zowel in Nederland als in Nederlands-Indië (de Christenzending Miya-Hira, Koneko Keizo e.a.);

1. Zie ook J. Woltring, 'Het Oud-Archief van het ministerie van Buitenlandse Zaken', *Jaarboek van het ministerie van Buitenlandse Zaken 1962/1963* (s-Gravenhage, 1963) 151-163; mej. L. J. Ruys: 'Het Sonderkommando von Künsberg en de lotgevallen van het archief van het ministerie van Buitenlandse Zaken in Nederland van 1940-1945', *Nederlands Archievenblad* (1961) 135-153.
2. Dossier BZ, APA/AR No. 15341 (geschiedenis departementaal archief deel I, 1e Blok en deel II, 2e Blok); dossier BZ, APA/ST Beheer No. 101 (geschiedenis van BZ gedurende de meidagen, 2e Blok).